

CSUPOR ZOLTÁN MIHÁLY

A CSUPOR-GYŰJTEMÉNY

Őszintén mondom, hogy nagyon nehéz helyzetben érzem magamat. Munkámról számolok be, a gyűjteményemről, amelyről dicsekvés nélkül mondhatom, hogy világszerte ismertté lett, hiszen — eddig — az öt világrész huszonhét országából kerestek fel látogatók. Közöttük volt Erkki Itkonan finn akadémikus, a leghíresebb finn lappológus és Coldiner professzor, a leghíresebb norvég lappológus, Almqvist úr, svéd nagykövet, megbízott miniszter és sorolhatnám tovább a névsort, nem lezárva Paul Dirac Nobel-díjas fizikussal, aki kétszer is meglátogatott.

Ezek után azt hiszem, hogy be kellene mutatkoznom. Csupor Zoltán Mihály vagyok, szalézi szerzetes áldozópap, érseki tanácsos, egy Fejér megyei kisközség, Tordas plébánosa.

Hogyan kerültem Tordasra? Amikor államosították nyergesújfalui gimnáziumunkat, amelyben tanítottam, majd betiltották a szerzetesrendeket, egy ideig még meghagyták gimnáziumunk kápolnáját, amelyet kápolnaigazgatóként vezettem. Később a kápolnát is elvették és lebontották. Ekkor kértek kölcsön a székesfehérvári egyházmegyébe, Tordasra, egy évre — nem titkolva a gondolatot, hogy ennyi ideig sem fogom itt kibírni. Önként vállaltam ezt a beosztást. Ez 40 évvel ezelőtt történt.

Mindenekelőtt plébániát kellett építenem. Amíg egy szerény épület el nem készült, a templom temetkezési célra szolgáló oldalhelyiségében laktam. Itt kémény nem volt, fűtés nélkül teleltem át.

A falut akkoriban jórészt lelkileg közömbös emberek, illetve főleg evangélikusok lakták. Sok munkám tehát nem adódott, ezért arra gondoltam, hogy kutatnom kellene a falu világhírű szülöttjének, Sajnovics János jezsuita atyának az emlékeit.

Sajnovicsot addig eléggé agyonhallgatták. Pedig ő volt az, aki főnökével és rendtársával, a szintén magyar Hell Miksával a magyarok közül először jutott el a sarkkörtől messze északra fekvő Vardő szigetére. Ők voltak azok, akik — innen — 1769. június 3-ról 4-re virradó éjszakán a legpontosabban figyelték meg a Vénusz bolygó átvonulását a napkorong előtt és méréseik alapján igen pontosan kiszámították a Nap-Föld középtávolságot. 2004-ben lesz ugyanolyan átvonulása a Vénusz bolygónak, mint amilyen akkor volt — tehát ugyanolyan bolygóállásban rövidesen utánuk számolhatunk. Expedíciós útjukat végig térképezték, Koppenhágától egészen Vardőig. A kb. 100 térkép közül csak Vardő szigetének a térképe maradt ránk. Sajnovics a sziget lakóitól megtanulta a lapp nyelvet. Ennek alapján bizonyította be a finnugor népek nyelvrokonságát. Megjegyezte azonban, hogy véleménye szerint egy sokkal nagyobb nyelvcsaládba tartozunk. Ő használta először az összehasonlító nyelvtudományi módszert. (Ezt mégsem neki tulajdonítják, hanem Bopp Ferencnek, aki német volt és nála

50 évvel később élt!) Az északi utazás naplóját Sajnovics vezette és ebben néprajzi, földrajzi, növény- és állattani, tengertani, földmágnességi, meteorológiai és más tudományos megfigyelések, feljegyzések szerepelnek.

Elsősorban a Sajnovicsra — személyére és munkásságára — vonatkozó anyagot kezdtem kutatni. Szerencsém volt, mert ki tudtam igazítani születési és halálozási dátumát. Bizonyítani tudtam, hogy nyelvészeti munkája, két latin nyelvű kiadása mellett, dán nyelven is megjelent a Dán Tudományos Akadémia folyóiratában. Gyűjtöttem a rá vonatkozó bibliográfiai adatokat. A magyarországi jezsuiták bibliográfiáját Rómában adták ki 1958-ban. Sajnovicsról 15 említést közöltek. Itthon, a finnugor tanszéken ennyiről sem tudtak. Több évtizedes kutató- és gyűjtőmunkám eredményeként én már a 234. tételnél tartok. Ezek majdnem mindegyike megtalálható a gyűjteményemben.

A Vardó szigetéről való visszatérésük után, Sajnovics rövidesen a budai jezsuita akadémia matematika professzora lett. Nemsokára a budai Csillagda másodcsillagászának is kinevezték. Ebben az időben a Csillagdából rendszeresen küldték a meteorológiai adatokat Greenwichbe, bár akkor még nem volt Magyarországon meteorológiai szolgálat. Ennek alapján az a véleményem, hogy Sajnovics volt az ország első meteorológusa!

Azokkal a témakörökkel is foglalkozni kezdtem, amelyekkel Sajnovics is foglalkozott vagy kapcsolatba került.

Ezért a plébánia építéskor egy csillagvizsgálót is kialakítottam. Itt vannak a csillagászati műszereim, közöttük Calderoni gyártmányú Galilei rendszerű és egyéb távcsövek is.

Meteorológiai állomást is létesítettem, csapadékmérővel, meteorológiai házikóval, benne maximum-minimum hőmérő, pszichrometer, barográf és hidrográf. Egy és két méter mélységben is évtizedek óta mérem a hőmérsékletet. Feljegyzem a nedvességi és a légnyomás adatokat. Be tudom mutatni a Väisälé-féle és a később használt meteorológiai szondákat is.

Minthogy Sajnovics térképezett is, érdeklődni kezdtem a térképek iránt. Első térképem egy vászonra nyomtatott térkép volt — országos ritkaság. 1836 júniusában nyomtatták a Milánó és Velence közötti vasútvonal térképét. További érdekessége, hogy néhány állomás-épület és több korabeli mozdony és vagon képe is látható rajta. Bajorországot ábrázoló térképem az 1600-as évekből való — ez egy térképszakértő szerint az országban egyetlen példány. Mindkettőt ajándékba kaptam. Örööm az 1747-ből és 1752-ből való Homann-féle térképeket. A königräzti csata után újból feltérképezték Európát. Az én példányom — 6 kötetben — Ferenc József személyes tulajdona volt! Térképeim száma több mint 600 darab, de ha az albumok lapjait külön-külön számoljuk, több, mint 2000 az egységek száma.

Gyűjteményem más jellegű, Sajnovicshoz nem kapcsolódó részének első darabja egy porcelán falióra volt. Ezt a faluban közismert Vera nővértől (Sváby Zoltánné) kaptam. Nékik Kisgörbőn (Veszprém megye) kastélyuk volt, amit a szovjet csapatok és a helyi magyarok is kiraboltak ugyan, de néhány tárgy még a padláson vagy a pincében megmaradt és ezeket postai csomagokban elküldte nekem. Ettől kezdve, ami kis pénzt meg tudtam takarítani — évekig gyakran tényleg zsíros kenyérrel élve — azt régiségboltokban elvásároltam. Gondoljunk vissza, akkoriban még viszonylag csekély volt a kereslet. Így jutottam hozzá értékes textiliákhoz és ötvösmunkákhoz. Néhány tárgyat ajándékba kaptam.

A textiliák között említem meg az Erzsébet királyné koronázására a nővére részére készített díszruhát. Ez színarany hímzéssel készült és pontos mása a királyné menyasszonyi ruhájának, csak azt platínával hímezték. Ugyancsak királynénk emléke az a magyarperzsa imaszőnyeg, amelyet Simor hercegprímástól kapott. Más Erzsébet emlékeim is vannak. Több tárgyam — kölcsönadva — szerepel a gödöllői kastély állandó kiállításán.

Az ipari készítmények között különleges kávéfőzők, pörkölők és számovárok is láthatók. Ékszerek, ötvösmunkák is vannak, és távoli országok kézzel készített eszközei. Többféle antik és modern zenélő szerkezetem már műszaki szempontból is érdekes. Egy székesfehérvári bádogosmester a millenniumi kiállításra vörösréz állványon álló akváriumot és kalitkát készített — ez a kiállításon szerepelt is. Sikert a megsemmisüléstől megmenteni és megőrizni.

A papír- és fémpénz gyűjteményemhez stílszerűen tartozik kétféle régi pénztárgép is, valamint egy régi zsebszámoló, amely a mai számológépek egyik őseinek tekinthető.

Akár itt is megemlíthetem, hogy az URAL II számítógép memóriaegységének egy része is látható nálam, továbbá egy olyan, 3x4 cm nagyságú mikrofilm, amelyen a teljes Szentírás rajta van — az amerikaiak ilyent vittek fel a Holdra.

Az órák között a csillagászati zsebnapóra 1739-ből való. Olyan kapcsolóórám is van, amelyet a huszas években a katonaság részére importáltak, egy szakértő szerint 21 darabot.

Egyéb műszaki szerkezeteim közül megemlíthető egy ősi sztereo-néző. Vagy az 1920-as

évekből származó lámpás rádió, amelyhez külön tölcseres hangszóró tartozott. A kristályos rádiókészülékek ma már szintén múzeumi tárgyak. 100 esztendősnél idősebb találmány a gramofon. Ezek sorozata is megvan, a kezdeti, tölcseres típustól egészen az önadagolós lemezjátszóig.

Fényképezőgépeim sorozatával a fényképezőgépek lencséinek és elsütő szerkezeteinek a fejlődését lehet bemutatni. Fényképezőgépeim között országos ritkaságot is felfedezett egy szakértő.

A régi fényképeim között dagerrotípiák is vannak. Ebből a típusból a világon huszat tartanak nyilván, az enyém a huszonegyedik. Magyarországon hét volt ismeretes, az enyém a nyolcadik. Az eddig ismertek téglalap vagy négyzet alakúak. Az enyém ellipszis alakú és a szakértő szerint, ilyen vonatkozásban a világon — valószínűleg — egyetlen.

Egy műzeológus a rézből készített régi induktorra figyelt fel, mint ritkaságra.

A MIGNON egybillentyűs írógép a század elejéről való. Részben ugyanilyen technikával működik a FROLIO 5 írógép is. Ez utóbbit úti írógépnek, vagy a szerelmesek írógépének is nevezték.

A telefonok és ősi meg modern telefonközpontok között történelmi emlék a parlamenti Kádár-iroda 20 nyomógombos telefonközpontja. Ebből a típusból csak három működött az országban. A Magyar Országgyűlés Hivatalától kaptam ajándékba. A robbanásbiztos bánya-telefonból az enyémen kívül — tudomásom szerint — csak egy példány van az országban. Az egyik telefon-percórám viszont egyetlen példány. A legfrissebb ajándék az a két világháború közötti telefonfülke, amelyet a MÁVÁV körzetmesterétől kaptam. Ez a „távbeszélő állomás” most a plébánia kertjében áll — egyebek között római sírkövek, a Parlament épületéről származó régi kódírszek és a Dohány utcai zsinagógához faragott hibás oromdísz társaságában.

A század elejéről származik a Morse-írógép, a megfelelő jelfogóval. A háború után, amikor a nagyobb postákról és vasutakról leszerelték ezeket a készülékeket, az országnak rézre volt szüksége, és ezeket is úgy beolvasztották, hogy csak egy-két múzeumi darab maradt meg belőlük.

A toll- és tollszárgyűjteményben a legősibb töltőtollaktól az üvegtollig vannak példányok.

A képeslapgyűjtemény része a magyarországi növényeket bemutató fametszetsorozat. Ha már a növényeket említettem, elmondom, hogy kedves emlékként őrzöm a — korábban ugyancsak nálam járt — Tempfli József nagyváradi megyéspüspöktől kapott lapot, amelyen „a bihari hegyek gazdag flórájából szedett préselt virágokkal” küldi jókívánságait. Csapody Vera egy eredeti virágrajza is gyűjteményem megbecsült darabja. Érdekesség Petőfi Sándor „Nemzeti dal”-a — préselt rózsaszirmokra írva.

Elég gazdag az okmánytáram. A legrégebbi egy francia-flamand nyelvű szerződés 1608-ból. Értékes a szíjgyártó céh céglevele és törvénykönyve is — sajnos elég rossz állapotban van, azonban a Nemzeti Múzeum vállalta a restaurálását. Őrzöm egy szíjgyártó mester munkaeszközeit is.

Érdekes egy első világháborús kincstári (katonai) fésű. Fémből készítették és elmés megoldással egy kézmozdulattal meg lehet tisztítani.

Néhány egészségügyi, orvosi vonatkozású tárgyam is van. Ilyen pl. a szájöblítő készlet — pohár és tálka —, amely a század elején az asztalterítékhez tartozott. A pohárban fertőtlenítő folyadék volt. Étkezés után száját öblítették a tálkába. A pohár belső átmérője megfelel a tálka alsó peremének, így a művelet befejezése után a tálkát a pohárra helyezve vihették ki a készletet. Elektromos elven működő nagyothalló készülékem az elsők közül való. A gyűjteményemben lévő porcelán nyomóval gyógyszer porítottak. A Japánból származó gyógyító okmány — fára festett írásjelekkel — azt igazolja, hogy tulajdonosa orvosi diplomával rendelkező természetgyógyász.

Röviden bemutattam a Csupor-gyűjteményt, ismertette annak néhány műszaki és egészségügyi darabját. A teljes gyűjtemény 10.000 fölötti darabból áll. Mindig tiltakozni szoktam az ellen, ha valaki — rossz értelemben — gyűjtőnek minősít. Sajnos azonban más, jobb szó nem igen akad munkámra, a tárgyakat valóban össze kellett gyűjteni. Célom az volt, hogy a finnugor rokonságunk bizonyítékai mellett kulturális emlékeket bemutató együttest állítsak össze. Elsősorban olyan témaköröket mutatok be, amelyekkel Sajnovics János is foglalkozott, illetve amelyek vele, munkásságával kapcsolatosak. Minthogy falun születtem, néprajzi tárgyakat is gyűjtöttem. Kutattam Tordas múltját is. Korábban három, Mohács előtti okmány volt róla ismeretes — még huszonötöt találtam. Sajnovics csillagász, térképész, meteorológus

is volt. Ezért foglalkoztam ezekkel a tárgykörökkel, eszközökkel. A műszereket, egyéb technikai eszközöket egyéni kedvtelésből is gyűjtöttem.

A Csupor-gyűjtemény Isten segítségével, Isten dicsőségére és valamennyiünk okulására született. Nagyon szerettem tanítani. A körülmények megakadályoztak abban, hogy iskolai rendszerben taníthassak. Így a gyűjtemény létrehozásával és bemutatásával mégis oktathattam és nevelhettem, gyakran ráirányítva a figyelmet a tananyagban nem vagy, eltorzítva szereplő témákra, eseményekre, személyekre is.

Gyűjteményem — úgy vélem — közismert. Bár csak előzetes bejelentkezéssel fogadok látogatókat, csupán az utóbbi tizenöt esztendőben több mint 20.000 nyári vándortáborozó iskolás gyermek fordult meg nálam, kb. 2.000 pedagógus kíséretével. Persze, a téli időszak kivételével, év közben is fogadok látogatókat: intézmények, üzemek, klubok tagjai, nyugdíjas csoportok jönnek hozzám.

Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján úgy érzem, hogy hasznos kulturális tevékenységet végeztem. Azért, hogy ennek a folyamatnak a fennmaradását biztosítsam, gyűjteményemet Gödöllő városára hagytam. Halálom után ők kapják meg, és a szerződés ígérete szerint önálló gyűjteményként fogják megőrizni, kezelni és bemutatni.